

02 Een samenloop van omstandigheden
Arnold Reijndorp

12 Echt werken in plaats van netwerken
Marco Pastors

14 De wijk als herkenbaar symbool
Robert Kloosterman

16 De 'Soziale Stadt' in Duitsland
Hugo Gordijn

18 Vijf eeuwen achterbuurt
Jan Schuur

20 Column Het geheim van Brandevoort
Jos van der Lans

Van de redactie

De stadswijken uit de wederopbouwperiode na de Tweede Wereldoorlog zijn in rap tempo het zorgenkind van overheden en woningcorporaties geworden. De kleine en eenvormige woningen zijn onaantrekkelijk voor huishoudens met bovenmodale inkomens en herbergen vooral achterstandsgroepen. 'Stedelijke vernieuwing' is de naam van de beleidsoperatie waarmee deze achterstandswijken worden aangepakt. Een operatie die van meet af aan is begeleid door ongenueerde debatten over 'bouwen voor de rijken' versus 'voorrang voor de huidige bewoners' en door geërfde beleidsopties als 'integraal beleid' en 'wijkenaanpak'.

In dit tweede nummer van Ruimte in Debat wil Arnold Reijndorp het debat over stedelijke vernieuwing naar een hoger niveau tillen en het statische beeld van de achterstandswijk en zijn bewoners doorbreken. De mobiliteit van veel bewonersgroepen binnen de netwerkstad maakt de beperkingen van de wijkaanpak zichtbaar. Tegelijkertijd biedt dat uitgangspunt een veel gedifferentieerder beeld van de problemen en kansen van wijken en bewoners.

Marco Pastors (wethouder Fysieke Infrastructuur in Rotterdam, Leefbaar Rotterdam) benadrukt in zijn reactie dat de problemen in de wijken alleen gereduceerd worden door probleemspreiding: de middenklassen, en daarmee de koopkracht en het sociale weefsel, moeten weer terug in de stad. Robert Kloosterman (hoogleraar economische geografie, Universiteit van Amsterdam) ziet voor de wijk nog wel een functie voor stedelijke vernieuwing op wijkniveau, maar dan ingebed in een groter emancipatoir programma.

Dat de problemen, de oplossingen en zelfs het taalgebruik in Duitsland lijken op die uit de Nederlandse situatie, blijkt uit de bijdrage van Hugo Gordijn. Jan Schuur laat vervolgens zien hoe ook in het verleden de achterstandsbuurt een 'launching place for success' kon zijn.

Uitsmijter is de gastcolumn, dit keer van Jos van der Lans, publicist en Eerstekamerlid voor GroenLinks. Over het geheim van de Helmondse vinex-locatie Brandevoort, met zijn historiserende bebouwing: truttig, nostalgisch en kitscherig of juist prachtig, intiem en dorps? Ofwel over de woonwensen van de moderne burger.

Een samenloop van omstandigheden Stedelijke vernieuwing in de netwerkstad

'Met wijkaanpak concreet aan de slag', zo meldt de laatste nieuwsbrief van het Innovatie Programma Stedelijke Vernieuwing (januari 2003). De herstructurering in een aantal 'notoire probleemwijken' moet met meer 'daadkracht en snelheid' worden ingezet. VROM wil daarom met de twintig stedelijke regio's concrete afspraken maken over de aanpak van circa 50 probleemwijken. Maar is de wijkaanpak als instrument van stedelijke vernieuwing in de netwerkstad geen **contradictio in terminis**?

Veranderde situatie

In zijn rede op de IPSV-conferentie in Amsterdam (19 februari j.l.) plaatste minister Kamp van VROM de huidige stedelijke vernieuwing in de lijn van vorige operaties. Het lijkt zo of het er vooral om gaat oude, hardnekkige problemen op een nieuwe, intensieve manier aan te pakken. Er zijn echter belangrijke verschillen tussen de huidige vernieuwing en die van vorige decennia. De huidige stedelijke vernieuwingsopgave combineert de doelen en methoden van de stadsvernieuwing uit de jaren zeventig met die van de stedelijke vernieuwing uit de decennia daarna. Die vernieuwingsoperaties vonden echter elk in verschillende delen van de stad plaats. Momenteel gaat het er niet alleen om de achterstanden van de bevolking van de betreffende wijken op te heffen, maar ook om binnen diezelfde wijken nieuwe stedelijke groepen te behouden en aan te trekken. De aandacht is vooral gericht op de wijken gebouwd vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog, het hoogtij van de volkshuisvesting. Die wijken zijn niet alleen in stedenbouwkundig opzicht anders dan de oudere wijken; hetzelfde geldt voor de bevolkingsamenstelling en de veranderingen die daarin momenteel optreden. Daarmee hangt samen dat ook de betrokkenheid van de – oude én nieuwe – bewoners in het vernieuwingsproces een geheel andere is dan in de voorgaande stadsvernieuwingsoperaties.

Een laatste maar niet onbelangrijk verschil betreft de actoren én de context waarbinnen zij opereren. Marktwerking heeft overal het maatschappelijk middenveld opgedeeld in 'marktpartijen', op zoek naar doelgroepen. Fusies resulteerden in een afnemend aantal nieuwe, veel grotere woningcorporaties, onderwijsinstellingen, zorgaanbieders en zorgverzekeraars, die op hun beurt allianties aangaan met aanbieders die vanouds tot de marktsector behoorden.

Dit heeft niet alleen gevolgen voor de rol van de overheid in de stedelijke vernieuwing, maar ook voor de discussie over de te volgen strategie. Het zielloze beroep op de 'regiefunctie' is wat rest van de vroegere, 'natuurlijke' alliantie tussen overheid en maatschappelijk middenveld. De discussie over de te volgen strategie wordt in belangrijke mate bepaald door 'corporate strategies'.

De huidige stedelijke vernieuwingsopgave is in verschillende opzichten veel gecompliceerder dan de vorige operaties. Dat verklaart de roep om een integrale wijkaanpak, maar neemt niet de spanning weg tussen de verschillende ambities van de stedelijke vernieuwing. Het is onmogelijk een antwoord te bieden op de vraag vanuit de regionale woningmarkt zonder tegelijkertijd een antwoord te geven op de ontwikkelingen die het sociale klimaat, de reputatie, en dus de hoop en vrees, van de bewoners van die wijken bepalen. Het beeld dat minister Kamp daarvan schetst, is even karikaturaal als kwetsend: "Een deel van de immigranten integreert niet, hun kinderen ontsporen. Gevolgen zijn dat de wijk verloedert en de middenklasse vertrekt." Deze kwalificaties lopen vooruit op eendimensionale oplossingen: afbraak ten behoeve van duurdere woningen, gecombineerd met een repressief veiligheidsbeleid, meer dwang op het volgen van inburgeringscursussen en opvoedingsondersteuning.

Strategieën en tactieken

In veel opzichten markeerde de stadsvernieuwingaanpak van de jaren zeventig en tachtig zowel de voltooiing als het einde van een eeuw sociaal-ruimtelijke politiek. Er kwam een eind aan een specifieke opvatting van maatschappelijke emancipatie en integratie. De beleidsdoelstelling 'evenwichtige bevolkingssamenstelling' werd vervangen door 'bevordering van de keuzevrijheid'.

De sociale vernieuwing en de stedelijke vernieuwing die daarop volgden, laten vooral een parallelle zoektocht zien, waarbij zowel in het sociale als in het ruimtelijke domein werd teruggegrepen naar oude modellen. In het eerste overheerste allengs een sociaal-pedagogische aanpak, in het tweede kwam de doelstelling van een evenwichtige bevolkingssamenstelling weer naar voren.

Streven naar een gedifferentieerde wijk betekent dat er altijd ook groepen met een maatschappelijke achterstand zullen wonen.

Het combineren van deze twee oude strategieën maakt nog geen nieuwe, op de huidige situatie toegesneden strategie van stedelijke vernieuwing. Niet alleen zijn de voorwaarden waaronder een dergelijke strategie moet opereren, ingrijpend veranderd. Ook blijkt onduidelijk wat nu precies het doel van de huidige operatie is. Het creëren van aantrekkelijke wijken voor een gedifferentieerde bevolking, jawel. En het scheppen van een rooskleuriger perspectief voor groepen met een maatschappelijke achterstand is ook mooi. Maar vaak lijkt het of die aantrekkelijke en gedifferentieerde wijk pas gerealiseerd is als de achterstanden zijn opgeheven. Daarmee is de grens tussen ambitie en utopie ruimschoots overschreden. Streven naar een gedifferentieerde wijk betekent nu juist dat er altijd ook groepen met een maatschappelijke achterstand zullen wonen. Dat zijn dan, als het goed is, niet permanent dezelfde maar telkens nieuwe mensen, die op zoek zijn naar mogelijkheden om hun omstandigheden en maatschappelijke positie te verbeteren.

Daaronder zijn ook zogenaamde kwetsbare groepen, mensen met een lichamelijke, verstandelijke of psychiatrische handicap.

De discussie over doel en strategie vraagt om een ander perspectief op de betreffende wijken. Dat perspectief wordt ons geboden door de theaterwetenschap. Niet voor niets bleek het 'multiculture drama' een krachtige metafoer om de discussie over de multi-

culturele samenleving op scherp te zetten. Tot nu toe blijken 'corporate strategies' en politieke vrees voor toenemend onbehagen elkaar in dat drama heel goed te kunnen vinden. Er is een sterke regie nodig om de dramatische afloop van de tragedie die bezig is zich te voltrekken, af te wenden. Maar waar voltrekt die tragedie zich eigenlijk? Wordt het decor van de tragedie niet vanouds gevormd door de paleizen van de machthebbers? De moord op een lijsttrekker, de val van anderen, het zijn de ingrediënten van de tragedie (waarbij de grens met de klucht flinterdun blijkt). De pogingen om rond te komen en vooruit te komen, het alledaagse gedoe van mensen, zijn eerder het onderwerp van de komedie, waarvan het decor gevormd wordt door de woningen en de straten van de burgers van de stad. Die kant van het multiculturele drama krijgt veel te weinig aandacht.

Een dergelijke wisseling van perspectief is niet een kwestie van optimisme versus pessimisme. De komedie kent ook onaange-

name kanten. Niet iedereen bewandelt legale wegen als het erom gaat rond te komen en vooruit te komen. Je aansluiten bij een jeugdbende of de beroving van een winkelier zijn ook manieren om je omstandigheden te verbeteren. Het gaat er vooral om preciezer te kijken: naar de ambities van de bewoners van die 'achterstandswijken', naar de tactieken die zij hanteren om die te realiseren en naar

Het 'beeld' van concentratie van achterstand wordt in belangrijke mate bepaald door enkele flats en het verschil in gebruik van de openbare ruimte.

de manier waarop een strategie van stedelijke vernieuwing daarop in kan spelen.

De Franse socioloog Michel de Certeau gebruikt het onderscheid tussen strategieën en tactieken om duidelijk te maken wat het alledaagse opereren van burgers onderscheidt van dat van de overheid en de instituties van het (oude) maatschappelijk middenveld. Al schreef De Certeau zijn beschouwing aan het begin van de jaren tachtig, deze werpt nu een uitzonderlijk licht op de netwerkstad die aan het ontstaan is. Dat geldt zowel voor de instituties die tot voor kort opereerden binnen het kader van maatschappelijke strategieën, als voor de tactieken van de burgers. De mondige burger probeert zijn eigen sociale en fysieke ruimte te creëren, daarbij gebruikmakend van wat aangeboden wordt. Sommigen zijn betere tactici dan anderen.

De huidige stedelijke vernieuwingswijken vallen uiteen in delen die een geheel verschillende sociale problematiek en dynamiek kennen. Aan de ene kant (soms letterlijk: aan

de ene kant van de straat) wonen er mensen voor wie de verhuizing naar deze wijk ooit hun stijging op de maatschappelijke ladder bevestigde. Zij zien hun jarenlange stabiele omgeving nu in snel tempo veranderen. De instroom bestaat uit een gemêleerd gezelschap: jonge Nederlandse en Surinaamse starters op de woningmarkt, Nederlandse vrouwen/moeders die na hun scheiding hier

een woning vinden en vrouwen die met hun kinderen naar Nederland zijn geëmigreerd of gevlucht, Nederlandse gezinnen en gezinnen van kinderen van Turkse en Marokkaanse arbeidsmigranten uit de oude, vernieuwde wijken ('tussengeneratie en 'nieuwkomers'), oudere Nederlanders in een bijzondere situatie, mensen met een handicap. Vooral voor deze laatste groepen vormt de verhuizing naar de naoorlogse wijken een vooruitgang, al is het dan niet die 'reuze vooruitgang' die het in de jaren vijftig en zestig voor velen was. Wat uit de statistieken naar voren komt als concentratie, is wel beschouwd eerder het effect van spreiding. De aanduiding 'achterstand' miskent het streven om vooruit te komen dat ten grondslag ligt aan de verhuizing naar een naoorlogse wijk. Het 'beeld' van concentratie van achterstand wordt in belangrijke mate bepaald door de verschijningsvorm van enkele flats (schotelantennes, verwaarloosde portieken, ontbrekende naambordjes) en het verschil in gebruik van de openbare ruimte.

Vooraf degenen die hun kaarten hadden gezet op de strategie van de verzorgingsstaat voelen zich in de steek gelaten. Zij zijn de dragers van het maatschappelijk onbehagen. Zij zijn bezorgd of ze in die wijk nog de verzorgde oude dag zullen genieten waarop ze stilzwijgend hebben gerekend. Zij hadden inderdaad te maken met 'rising expectations', zoals sommige commentatoren vaststellen; maar was dat onterecht? Het onbehagen wordt voor een deel bepaald door het

De 'achterstandswijk' kan met evenveel recht worden getypeerd als een 'launching place for success'.

onvermogen van de overheid om de gerezen verwachtingen (hoe bescheiden eigenlijk ook) in te lossen, mede omdat de teloorgang van het voorzieningenniveau het gevolg is van 'marktwerking'. Het vertrek van meer beweeglijke bewoners en de instroom van nieuwe groepen vormt eveneens een onderdeel van dat onbehagen. Temidden van al die beweging heeft men de indruk vastgelopen te zijn, een idee dat niet zomaar kan worden weggenomen. Integendeel, de suggestie die in veel stedelijke vernieuwingsplannen besloten ligt dat dit wel zal gebeuren, zal het onbehagen op termijn alleen maar doen toenemen.

Bereikbaarheid en toegankelijkheid

De wijken waar de stedelijke vernieuwingsoperatie zich op richt zijn onderdeel van een netwerkstad. Deze is niet langer het resultaat van ruimtelijke strategieën, maar van de 'corporate strategies' van overheden en marktpartijen, en van de individuele ruimtelijke ordening van de bewoners van die net-

werkstad. De mondige of assertieve burger blijkt vooral een beweeglijke burger. De netwerkstad biedt een gedifferentieerd aanbod aan woonmilieus, arbeidsplaatsen, mogelijkheden tot onderwijs en scholing, en aan culturele, recreatieve, dienstverlenende en verzorgende voorzieningen. De bewoner van de netwerkstad stelt uit dat aanbod een eigen pakket samen. Natuurlijk worden de mogelijkheden daartoe beperkt door het economisch (inkomen), sociaal (vaardigheden),

netwerken) en cultureel kapitaal (opleiding, achtergrond en perspectief) waarover individuen en huishoudens beschikken. Dat betekent echter niet dat deze individuele sociale en ruimtelijke ordening slechts is weggelegd voor een bovenlaag van hoger opgeleiden met dito inkomens. Zowel het wegtrekken van bepaalde groepen als de instroom van andere zijn het resultaat van een streven om hun positie te verbeteren. De 'achterstandswijk' kan dan ook met evenveel recht worden getypeerd als 'vooruitkomwijk' of, chiquer, met een term uit de Amerikaanse literatuur over de slum, als een 'launching place for success'.

Het ontwerpen van de nieuwe 'strategie' voor stedelijke vernieuwing zou dus niet moeten beginnen op het niveau van de wijk, maar op dat van de netwerkstad. Op die schaal voltrekken zich immers de processen van selectieve migratie, die samenhangt met een verschuiving van werkgelegenheid, toenemende welvaart, ontwikkeling van nieuwe woonmilieus, veranderingen in het aanbod

van voorzieningen, concentratietendensen in onderwijs en medische zorg of de ontwikkeling van nieuwe natuur en recreatiemogelijkheden. Op die schaal ook komen sociale werelden van verschillende groepen – zoals nieuwe stedelingen of immigranten – tot ontwikkeling, krimpen andere werelden in – bijvoorbeeld die van de oorspronkelijke bewoners van de oude stadswijken – of ver-

plaatsen zij zich naar elders – bijvoorbeeld die van de eerste generatie bewoners van de naoorlogse wijken.

Kansen bieden aan groepen met een maatschappelijke achterstand, kan vanuit het gezichtspunt van de netwerkstad alleen door de keuzevrijheid ook voor deze groepen te vergroten: letterlijk en figuurlijk – dus zowel ruimtelijk als sociaal – hun perspectief te verbreden en hun horizon te verruimen. De bereikbaarheid en de toegankelijkheid van alles wat de netwerkstad te bieden heeft, staan hierbij centraal. Andersom betekent stedelijke vernieuwing ook dat de kansen van een bepaalde plek in het ruimtelijke en economische spanningsveld van de netwerkstad worden vergroot. Hoe maken we van de naoorlogse wijken in de telkens veranderende netwerkstad wijken die aantrekkelijk zijn voor een gedifferentieerde bevolking? De ruimtelijke vernieuwing van een wijk is zo de pendant van de sociale vernieuwing die we

hierboven hebben aangeduid in termen van bereikbaarheid en toegankelijkheid van wat de netwerkstad te bieden heeft. Hoe kunnen we de betekenis van een wijk in het geheel van de netwerkstad vergroten? Kan de vernieuwing van het noodlijdende winkelcentrum profiteren van een klantenstroom van elders, bijvoorbeeld door een aanbod van winkels buiten de gebruikelijke ketens?

Kunnen de bibliotheek en het welzijnscentrum uitgroeien tot een cultureel centrum van bovenwijkse betekenis, bijvoorbeeld door niet op de doorsnee bezoeker te mikken, maar op een mix van specifieke groepen? Kunnen de kwaliteiten van aanwezige woonmilieus worden ontwikkeld tot een uniek aanbod in de staalkaart van woonmilieus van de netwerkstad, bijvoorbeeld door de collectieve ruimten die kenmerkend zijn voor deze milieus een nieuwe betekenis te geven?

Het tegengaan van segregatie en het bevorderen van sociale cohesie is in de netwerkstad vooral een kwestie van uitwisseling tussen en overlap van verschillende werelden. Het gaat erom daar nieuwe ruimtelijke vormen en functionele programma's voor te vinden, zowel op de schaal van de netwerkstad als op die van de wijk. Dat is geen eenvoudige opgave. In feite is dat het probleem van het stedelijk wonen: het probleem van nabijheid en afstand.

Stuyvesant Town als model?

Zo'n twintig jaar geleden publiceerde de Amerikaanse planner Oscar Newman zijn boek *Defensible Space*. Dat boek maakte ook in Nederland furor, vooral als kritiek op de naoorlogse wijken en als pleidooi om die af te breken. Newmans analyse was echter subtieler dan dat. Hij gaf aan dat in de huidige steden de verschillende sociale werelden niet meer ruimtelijk van elkaar gescheiden zijn

zoals vroeger, maar juist door elkaar lopen. En dat levert een probleem op voor het vanzelfsprekende gebruik van en de controle over die ruimte. Dat leidt ertoe dat veel mensen op zoek gaan naar een homogener, naar hun idee beter controleerbare omgeving. Het is in dit licht niet voldoende deze tendens moreel af te wijzen en het ruimtelijk beleid te richten op 'menging'. Wie streeft naar gemengde omgevingen zal moeten nadenken over de ruimtelijke en sociale voorwaarden waaronder deze kunnen functioneren. Er zijn extra (fysieke en sociale) inspanningen nodig om het gebruik te regelen en het gevoel van controle over de omgeving te herstellen. Anders dan men zou denken, zocht Newman de oplossing niet in een scherpe scheiding tussen het privé-domein van de eigen woning en de openbare ruimte van de stad, maar juist in het opnieuw vormgeven van het collectieve domein daartussen: een omgeving die weliswaar door de omwonenden 'gecon-

troleerd' wordt, maar toch voor anderen toegankelijk is. Dat is zowel een kwestie van ontwerp en inrichting als van beheer. Een voorbeeld van een dergelijke omgeving is Stuyvesant Town in Lower Manhattan: weinig opzienbarende flatgebouwen in een parkachtige omgeving. Een omgeving die uiterst kwetsbaar is en alleen door een perfect en professioneel beheer kan blijven bestaan. Het zou een prototype kunnen zijn

voor de vernieuwing van delen van onze naoorlogse wijken. Als woonpark is het een voorbeeld van meervoudig ruimtegebruik. Het biedt een beschermde omgeving die heel geschikt is voor ouderen en mensen met enige handicap, en is ook kindvriendelijk. Het past dus helemaal in een innovatieprogramma stedelijke vernieuwing.

Stuyvesant Town maakt echter nog iets duidelijk: de vormgeving van die nieuwe collectiviteit kan niet zomaar aan bewoners worden overgelaten. En precies hier zou wel eens een probleem kunnen liggen wanneer we dit model gaan inzetten in de Nederlandse naoorlogse wijken.

Concentratie door wijkaanpak

In de afgelopen jaren zijn ruimtelijk-fysieke en sociale doelstellingen bij het opzetten van stedelijke vernieuwingsprojecten onlosmakelijk met elkaar verbonden. Nog te weinig volgens sommige woordvoerders van de sociale

sector. Veel te veel naar mijn mening. Er zou een veel scherper onderscheid moeten worden gemaakt tussen sociaal-ruimtelijk en sociaal-emanipatorisch beleid. Met het eerste bedoel ik dat omgevingen worden gecreëerd die ook voor ouderen, huishoudens met kinderen, mensen met een handicap een aantrekkelijke, plezierige en enigszins beschermde woonomgeving bieden, met zorg ontworpen, ingericht en beheerd. Hoe meer

– integrale – zorgstructuren, de 'woonzorgzones', het begeleid wonen, de crisisopvang, het dienstencentrum, de dagactiviteitencentra, de hulp- en adviescentra, de basiseducatie, de werktoeleidingsprojecten, de foyer de jeunesse enzovoort.

De integrale, wijksgewijze aanpak lijkt ingegeven door de wensen en behoeften van de cliënten, maar komt uiteindelijk voort uit de logica van de instellingen. Ze blijkt een

De wijkgerichte aanpak leidt in toenemende mate tot concentratie van achterstands- of kwetsbare groepen.

zorg daaraan wordt besteed, hoe heterogener uiteindelijk de doelgroep van bewoners kan zijn. Het lijkt me een wet die niet alleen voor tuinen, maar ook voor woonomgevingen opgaat.

Het tweede heeft betrekking op al die pogingen om mensen te ondersteunen in het dagelijks leven en in hun ambities iets van hun leven te maken. Een te grote verstrengeling van ruimtelijk-fysieke en sociale vernieuwing leidt op dit punt tot een opmerkelijke paradox: de ruimte van kwetsbare groepen wordt niet vergroot, maar ingeperkt. Beleid dat erop gericht is mensen meer keuzen te bieden, ze zelfstandiger en weerbaarder te maken, leidt door de gekozen wijkgerichte aanpak juist in toenemende mate tot concentratie van zogenaamde achterstands- of kwetsbare groepen. En wel in die buurten en wijken waar de concentratie van een goedkoop woningaanbod gepaard gaat met de daar geconcentreerde

wondermiddel voor 'sluitende aanpak' en 'ketenzorg', althans voor de instellingen. Het maakt immers de complexe en beweeglijke sociale en ruimtelijke werkelijkheid weer schijnbaar statisch en overzichtelijk. Maar het staat haaks op de verlangens en de strevingen van de bewoners van die netwerkstad, met name van die groepen die als 'kwetsbaar' worden beschouwd. Zij worden daardoor geconcentreerd op plekken waar ze misschien helemaal niet willen wonen.

Vernieuwing van de aanpak

De combinatie van doelstellingen maakt de stedelijke vernieuwing tot een complexe operatie. Om deze operatie tot een succesvol eind te brengen, is het noodzakelijk de complexiteit te reduceren. Bezweringsformules als integrale aanpak verdoezelen dat dit vrijwel altijd op een platte en daardoor weinig productieve manier gebeurt.

De wijk is een microkosmos die wordt bewoond door zeer verschillende groepen, met verschillen in maatschappelijk perspectief, met verschillen in dromen en verwachtingen, met en zonder grote sociale problemen. Op wijkniveau is het mogelijk om problemen specifiek te benoemen en zo te 'ontproblematiseren': in de aard, de omvang en de mogelijke oplossingen van een probleem, door aan te sluiten bij

woningen of een straat; of om specifieke groepen en soms zelfs bepaalde families. Te klein omdat sommige oplossingen op een grotere schaal gezocht moeten worden, maar ook omdat de buurt of de wijk slechts een beperkt perspectief biedt. Om het maatschappelijk perspectief te verbreden is het nodig de horizon te verleggen van de wijk naar de netwerkstad. In letterlijke zin, en ook figuurlijk voorzover 'de stad' inderdaad

doelgroep in plaats van op soort handicap, en nieuwe woontypologieën als het woonhotel en nieuwe vormen van collectiviteit, in nieuwe en bestaande wijken. Evenals de huidige aanpak behelst de nieuwe aanpak dus een combinatie van fysieke en sociale maatregelen. De sociale maatregelen richten zich echter vooral op een goed en professioneel beheer. Ook daardoor wordt een grotere diversiteit van de bewoners van bepaalde buurten of complexen mogelijk gemaakt. Binnen dit beheerskader kunnen nieuwe, meer informele arrangementen opbloeien. Flats kunnen bijvoorbeeld per trappenhuis aan zelfgevoerde collectieven te koop worden aangeboden of te klein geworden bejaardenwoningen kunnen worden verkocht, met de vrijheid om de woningen uit te bouwen.

Ten tweede is de verbetering van het voorzieningenniveau gericht op de diversiteit van de bevolking en op uitbreiding van het draagvlak door in te spelen op een stedelijke vraag. De wijkbibliotheek is een kenniscentrum dat

zowel interessant is voor de 'achterstandsgroepen' als voor de jonge net afgestudeerde die een eigen bedrijfje wil beginnen. De opvoedingsondersteuning richt zich ook op de hoger opgeleide moeders en vaders, die misschien wel onzekerder zijn dan hun allochtone overbuurvrouw. In de buurt hoeft niet alles te vinden te zijn. Verdeling van een divers, maar kwalitatief hoog aanbod over verschillende wijken geeft deze een eigen karakteristiek.

Ten derde is de persoonlijke hulp-, zorg- en dienstverlening zo georganiseerd dat de wijkgrenzen geen belemmering vormen. De zorg volgt de cliënt en niet andersom.

Alleen op deze manier ontstaat er een (wijk)aanpak die werkelijk recht doet aan de problemen en aan de mogelijkheden van de netwerkstad. De aanpak van de fysieke omgeving streeft naar comfort, vertrouwdeheid en veiligheid. De aanpak gericht op de ondersteuning van verschillende groepen is net zo beweeglijk als haar cliënten.

In de buurt hoeft niet alles te vinden te zijn. Verdeling van een divers, maar kwalitatief hoog aanbod over verschillende wijken geeft deze een eigen karakteristiek.

bestaande initiatieven en gebruik te maken van de aanwezige sociale infrastructuur van verenigingen en clubjes. De wijk kan het overzichtelijke geheel zijn, waar je snel ziet waar het niet goed gaat en ook weet waar en bij wie je de oplossingen moet zoeken. Van de voordelen die de overzichtelijke schaal van een wijk biedt, wordt tot nu toe echter nauwelijks gebruik gemaakt. In plaats van de grote maatschappelijke problemen te preciseren, te specificeren, te ontproblematiseren en ze daarmee op te lossen, gebeurt het omgekeerde. De dagelijkse problemen van het samenleven en de pogingen tot vooruitkomen worden uitvergroet en met elkaar verstrengeld. De diverse werkelijkheid wordt verduisterd door homogene beelden en algemene noties van achterstand en gebrek aan sociale samenhang.

Het wijkniveau is een verraderlijk niveau. Het is vaak te groot en veelal te klein. Te groot als het om problemen gaat op het niveau van een trappenhuis, een complex

de plek is van sociale dynamiek en culturele uitwisseling. 'De wijk uit, de stad in' zou het motto van de nieuwe wijkaanpak moeten zijn, maar ook: 'meer stad in de wijk'.

In plaats van het verhullende streven naar integraliteit dient er een scherp onderscheid te worden gemaakt tussen de zorg waarmee de fysieke omgeving wordt ontworpen, ingericht en beheerd en de zorg en ondersteuning die aan de bewoners van de netwerkstad wordt geboden. Een nieuwe aanpak onderscheidt zich van de oude op enkele wezenlijke punten.

Ten eerste staat de bevordering van keuzevrijheid van de bewoners voorop, ook of juist van die van zogenaamde kwetsbare groepen. De vanzelfsprekendheid waarmee die nu in problematische wijken geconcentreerd raken, moet worden doorbroken. Dat stelt eisen zowel aan de distributie als aan de productie van woningen. Er moeten nieuwe vormen van begeleid en beschermd wonen worden ontwikkeld, gericht op een diverse

Echt werken in plaats van netwerken

Marco Pastors, wethouder Fysieke Infrastructuur in Rotterdam

Enkele kanttekeningen bij 'Een samenloop van omstandigheden' door Arnold Reijndorp

De verkiezingsresultaten lijken op de analyses van Reijndorp erg weinig effect gehad te hebben, evenals de werkelijkheid zoals die wordt ervaren door bewoners van een achterstandswijk die daar niet wonen uit vrije wil, maar omdat ze zich iets anders niet kunnen veroorloven. Het hele verhaal van de netwerkstad is naar mijn smaak een voorbeeld van een wel erg achterhaald en ook nogal éézijdig gepresenteerd concept. Het klopt allemaal wel, maar alleen voor de tamelijk selecte groep van yuppies, dinkies en andere hoge inkomensgroepen. Voor verreweg het grootste deel van de inwoners van onze stad is die levensstijl simpelweg onbetaalbaar en deze staat dan ook zeer ver af van hun dagelijkse leven. Bewoners van Bospolder leven misschien wel in een netwerkstad, maar ervaren dat zeker niet als zodanig – ze komen vaak letterlijk hun wijk nooit uit –, laat staan dat ze hun wijk zien als 'launching place for success'.

Wat er dan ook 'karikaturaal' of zelfs 'kwetsend' is aan de schets van minister Kamp ontgaat mij geheel. Alles wat hij zegt, is volgens mij juist en, in tegenstelling tot verschillende van Reijndorp's 'stellingen', wél wetenschappelijk te onderbouwen. Wijken verloederen hier nog steeds en de middenklasse verlaat (nog steeds) in veel te grote getale onze stad. Het getuigt van minachting om dit te ontkennen. De constatering is te meer opmerkelijk aangezien Reijndorp een (uiterst lezenswaardig) boek heeft geschreven met de titel 'Buitenwijk', waarin hij haarfijn uit de doeken doet waarom juist dit 'woonmilieu' zo populair is (voor de mensen die het kunnen betalen). Misschien is dat wel de groep mensen waarmee hij zich graag identificeert, maar er zijn ook nog andere in onze samenleving.

Zeer recent is overigens een toekomstvisie op de G4 gepubliceerd, in opdracht van VNO-NCW: *Stad in Spanning*. Hierin wordt een scenario voor een netwerkstad in 2020 geschetst: een stad die er met name voor de blanke elite is die tegen die tijd 'vooral slechts parttime in de stad wonen'. Als gevolg zou dan een omvangrijke onderklasse resteren, niet alleen van allochtonen maar ook van autochtonen die de dynamische economische ontwikkelingen niet kunnen bijbenen. Daar sta je dan met je netwerkstad.

Al met al dus niet zó vreemd dat we langzaam een beetje afstappen van alleen maar ver doorgevoerde 'integrale' aanpakken. De nood is op sommige plekken hoog, er moet dus direct ingegrepen worden.

Juist het zichtbare resultaat moet mensen weer hoop geven dat er wel degelijk iets te doen is tegen verloedering. Het oplossen van alle grotestadsproblemen is op dit moment gewoon een brug te ver (ook volgens de visitatiecommissie-Grote Stedenbeleid/commissie-Brinkmann trouwens).

Ik denk dat de oplossing vooral schuilt in een langdurige, intensieve, strak geregisseerde maatwerk aanpak van corporaties, bewoners en overheid. Maar dan wel één met zichtbare verbetering op korte termijn. Onder die condities zijn mensen dan best bereid om ook hun deel (!) van de grootstedelijke ellende mee te pakken. Groot probleem nu is vooral dat het verzadigingspunt in grote delen van de stad ruimschoots is bereikt of zelfs overschreden. Een wijk kan best 'een paar' illegale logementen herbergen – dat 'hoort' bij de globalisering – maar geen tachtig in één straat. En zolang er nog zoveel zichtbaar gedaan moet worden, zijn we ook zo idealistisch om op de meest problematische plaatsen ('hot spots') tóch voor een integraal beleid te kiezen. Maar dan wel op onze manier: met veel aandacht voor veiligheid, zichtbaar resultaat, met een repressieve aanpak én met een sociale aanpak, waarin we ook bij de achterdeur staan om mensen op te vangen.

Verder is probleemreductie ook een kwestie van probleemspreading. Vanuit tal van perspectieven vind ik het zeer curieus dat dit thema vrijwel nergens wordt opgepakt: iedereen – dus ook de lagere inkomensgroepen – zou moeten kunnen wonen waar men de bevolkingssamenstelling meer in evenwicht brengt. En dan bij voorkeur niet via een push-beleid maar door het aanbieden van aantrekkelijke opties. Een eerste woonruimteverdelingsexperiment om dit te bevorderen, en dat onze steun heeft, is nu in Rotterdam gestart door corporatie WoonbronMaasoevers.

Dan worden de problemen van deze stad pas echt inzichtelijk en kun je dus ook gericht aan oplossingen werken. Met als uiteindelijk resultaat: de middenklassen (en de koopkracht en het sociale weefsel, enz.) weer terug in de stad. Dat vereist echter: een langdurige en gezamenlijke inzet, en de bereidheid om door te pakken als dat nodig is. En een schone, hele en veilige stad is dan een essentiële eerste stap om de negatieve demografische spiraal waar we nu in zitten, echt te gaan keren.

De wijk als herkenbaar symbool

Robert Kloosterman, hoogleraar economische geografie en planologie, Universiteit van Amsterdam

Nog niet zo lang geleden vond er een internationale conferentie plaats over Den Haag als verdeelde stad. Met de buitenlandse gasten werd een bustour door Den Haag gemaakt om de verschillen tussen arm en welgesteld Den Haag te laten zien. In Den Haag zijn de sociale verschillen, in vergelijking met de andere grotere steden in Nederland, tamelijk sterk ruimtelijk geprononceerd met scherpe uitschieters naar beide kanten – de Schilderswijk versus de Vogelwijk om het bondig samen te vatten. De buitenlandse gasten uit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk hadden evenwel moeite zich voor te stellen dat het inderdaad om achterstandswijken ging. De kwaliteit van de bebouwing en de openbare ruimte leek hen op het eerste gezicht niet te rijmen met hun eigen beeld van een achterstandswijk.

Een ander voorbeeld. Met de spectaculaire opkomst van de LPF in 2002 werd het hele integratiebeleid, en daarmee feitelijk ook het grotestedenbeleid, als mislukt verklaard. Met het grootste gemak werden, ook in de 'betere' media, 'migranten' (zonder enige vorm van nadere kwalificatie) en wijken waar zij vooral woonachtig zijn, in een negatief daglicht gesteld.

Inmiddels is het stof van die verkiezingsuitslag al weer aardig neergedwarreld en hebben we te maken met een nieuwe samenstelling van de Tweede Kamer. Het wordt ook weer eens tijd voor een meer gedistantieerde kijk op beleid dat achterstanden wil tegengaan. Een poging daartoe is ondernomen door Arnold Reijndorp, onmiskenbaar een kenner van stedelijke vernieuwing en de voorgangers daarvan.

Hij geeft aan welke veranderingen hebben plaatsgevonden in het stedelijk beleid. Een eerste verandering betreft de doelstelling. Ging het in de jaren zeventig om bouwen voor de (oude) buurt(bewoners), nu wordt stedelijke vernieuwing ingezet om nieuwe, aantrekkelijke groepen stedelingen aan te trekken, die zowel sociaal als economisch wijk en stad kunnen versterken. Een tweede verschil betreft de bestuurlijke arena waarbinnen stedelijke vernieuwing vorm moet krijgen. Als gevolg van processen van privatisering en deregulering zijn de relevante actoren (m.n. woningcorporaties) minder in getal geworden, maar ook meer gefocust op direct meetbare doelstellingen (rendementen in allerlei vormen). Voor de lokale overheid is het wel-

licht overzichtelijker geworden maar niet meteen eenvoudiger, gegeven de kracht van de andere actoren.

Maar Arnold Reijndorp wijst nog op een andere verandering. Hij heeft het over stedelijke vernieuwing in de 'netwerkstad'. Processen van ruimtelijke schaalvergroting – bijvoorbeeld van kernstad naar netwerkstad – maken dat sociale, culturele en economische aspecten van (groot)stedelijkheid een steeds ingewikkelder ruimtelijk patroon kennen. Sociale relaties kunnen de Randstad of zelfs nog ver daarbuiten omvatten, culturele manifestaties in de stad trekken mensen van ver buiten de stad aan en arbeidsmarkten strekken zich uit over omvangrijke stedelijke gebieden. Wijken, de ruimtelijke basiseenheid van stedelijke vernieuwing, zijn niet alleen maar een deel van de stad maar op vele manieren vervlochten met andere delen van het grotere stedelijke gebied. Het bouwen van een nieuwe wijk buiten de eigenlijke stadsgrenzen kan een groot gevolg hebben voor de bevolkingssamenstelling van een oudere stadswijk. Het wijkniveau vormt daarom volgens Reijndorp een 'verraderlijk niveau': te klein voor bepaalde vormen van beleid (bijvoorbeeld arbeidsmarkt) en te groot voor weer andere (bijvoorbeeld leefbaarheid).

Arnold Reijndorp draagt aldus zinvolle bouwstenen aan voor een herijking van de stedelijke vernieuwing. Ik wil toch nog enkele aspecten benadrukken die bij Reijndorp wellicht nog wat onderbelicht blijven. Ten eerste wil ik erop wijzen dat wijken toch een belangrijke eenheid kunnen vormen voor lokaal beleid, omdat zij voor veel bewoners een herkenbare symbolische representatie van hun woonomgeving betekenen. Dus ook met de kanttekeningen die Reijndorp plaatst, is het zinvol om voor lokaal beleid primair naar de wijk te blijven kijken. Ten tweede is het voeren van een stedelijk beleid niet per definitie efficiënt in markttermen – en hoeft dat trouwens ook niet zijn. Het behoud van allerlei voorzieningen in wijken staat wellicht schaalvoordelen in de weg, maar is cruciaal voor de leefbaarheid van wijk en stad. Ten derde, lokaal beleid kan alleen maar als de centrale overheid zorg draagt voor basistaken als onderwijs, veiligheid en sociaal vangnet. Lokale actoren kunnen hierin meedenken, meepraten en wat al dies meer zij om het goed te laten aansluiten bij lokale behoeften, maar het is en blijft een taak van de nationale overheid om als schild van de zwakkeren te fungeren.

Stedelijke vernieuwing op wijkniveau prima! Maar wel ingebed in een groter emancipatoir programma ...

Hugo Gordijn

Bronnen

Van de Berg, L., E. Braun en J. van der Meer (1997), *National urban policy in the European union*, Euricur, Rotterdam.

Bund-Länder-Programm 'Stadtteile mit besonderen Entwicklungsbedarf – die soziale Stadt', Leitfaden zur Ausgestaltung der Gemeinschaftsinitiative 'Soziale Stadt'.

Lang, Christoph (2002), 'Im Osten geht die Sonne auf', *Soziale Stadt info* 8: 24, Deutsches Institut für Urbanistik, Berlin.

Löhr, Rolf-Peter (2002), *Die Stabilisierung von Stadtquartieren - Das Bund-Länder-Programm 'Soziale Stadt'*, Deutsches Institut für Urbanistik, Berlin

In 1997 vergeleek Euricur de grotestedenpolitiek in de landen van de EU. Hieruit bleek dat in alle landen de grote steden gekarakteriseerd worden door een concentratie en wederzijdse beïnvloeding van sociale problemen: werkloosheid, armoede, (jeugd) criminaliteit, onderwijsachterstanden, drugsgebruik en integratie van minderheden en asielzoekers. En de bevolking van de grote steden zou zich in toenemende mate onveilig voelen. Momenteel wordt dit onderzoek herhaald. Ik ben benieuwd of het beleid dat tot nu toe in de bestudeerde landen is gevoerd, ook effect heeft gehad. In Nederland en Duitsland in ieder geval niet. Er zijn overigens treffende overeenkomsten tussen deze twee landen, ook in het grotestedenbeleid. En er zijn verschillen. Een kleine selectie.

De dreigende sociale polarisering in de Duitse steden gaf eind 1996 aanleiding tot het ontstaan van de 'Soziale Stadt'. Hierin werken Bund en Länder aan een gezamenlijke strategie tegen de sociale tweedeling. Algemene doelstelling is om 'de sociale probleemgebieden tot zelfstandig levensvatbare stadsdelen met positieve toekomstperspectieven' te maken, al zal de Duitse Rekenkamer liever criteria zien die zowel concreter als beter te monitoren zijn. In het maatregelenpakket zijn er grote overeenkomsten tussen het Nederlandse en het Duitse grotestedenbeleid,

De 'Soziale stadt' in Duitsland

bijvoorbeeld ten aanzien van de bundeling van financiën, de grotere speelruimte voor gemeenten, monitoring en evaluatie, experimenten/innovatieprogramma. Veel goede bedoelingen en ambtelijke energie, maar weinig resultaat.

Net als in Nederland is het in Duitsland niet politiek correct om van probleemwijken te spreken, dit om 'stigmatisering' te vermijden. Alsof de hele stad niet weet dat zij probleemwijken zijn en de huizenprijzen het niet aangeven. Maken we daar in Nederland 'aandachtswijken' van of wijken waarvoor een Meerjarenontwikkelingsplan is opgesteld – de zogenoemde 'MOP-wijken' –, in Duitsland worden het 'stadsdelen met een bijzondere ontwikkelingsbehoefte'. En de door de Russen verlaten troosteloze woonkazernes heten 'woonwijken van de vertrokken strijdkrachten met weinig individuele architectuur'. De Nederlandse 'sociaal zwakkeren' heten daar 'huishoudens met zeer beperkte economische prestatiemogelijkheden en een gering integratievermogen'. In versluisend en steriliserend taalgebruik kunnen we van onze oosterburen dus nog leren!

De overeenkomsten gaan nog verder. Zelfs de gebruikte beeldspraak is dezelfde. Zo heet het Nederlandse rapport waarin de plannen voor de aandachtswijken zijn samengevat: 'De zon schijnt vaker in de stad'. Treffend is

het dan te lezen dat de stad Leipzig het motto 'Im Osten geht die Sonne auf' heeft. Dit staat in de nieuwsbrief van 'Soziale Stadt'. In datzelfde blad beklagt Christoph Lang, intercultureel contactwerker van oostelijk Leipzig, zich over de bureaucratie waarin velen vastzitten. Hij constateert dat het ook in het oosten van Leipzig een halve dag duurt voordat de zon in het zenith staat.

Tot slot kennen zowel Duitsland als Nederland enkele in het oog springende aspecten in het grotestedenbeleid. Bijzonder in de Duitse situatie is dat huurders die een hoger inkomen hebben en in een gesubsidieerde huurwoning wonen, een extra bijdrage betalen. Om nu te voorkomen dat zich een sociale uitsortering naar inkomen voordoet, mag deze 'Fehlbelegungsabgabe' in de probleemwijken niet, of in ieder geval verminderd, geheven worden. Bijzonder in Nederland is dat de huurwoningen in probleemgebieden er bouwtechnisch zeer goed voorstaan. Er is minder achterstallig onderhoud dan in wijken met veel koopwoningen! Dit dankzij een decennialang volgehouden stadsvernieuingsbeleid, de fysieke pijler in het grotestedenbeleid.

Het is te hopen dat ook de sociale en economische peiler van zo'n lange politieke adem kan profiteren!

Zolang er steden zijn, bestaan er achterbuurten. Zelfs op een steenworp afstand van het Binnenhof, waar de graven van Holland resideerden, bevond zich een volkswijkje dat we tegenwoordig een 'achterstandsbuurt' zouden noemen. Destijds heette het eenvoudig 'De Buurt'. Toen graaf Albrecht van Beieren, de opa van Jacoba, in 1393 het dorp Die Haeghe vrijstelling van tolrechten gaf en de lakenhandel tot bloei bracht, werd op het veen, een drassig gebied tussen Spui en Wagenstraat, een gebied bewoonbaar gemaakt. De zompige ondergrond zorgde voor vochtige huizen met verzakkingen en scheuren. Omdat de huisvesting goedkoop was en er water in overvloed beschikbaar was, woonden en werkten hier de volders. Zij moesten het doorweekte laken verviltten door het dagenlang met hun blote voeten te kneden en dan met urine, vet en aarde behandelen.

Door een conflict met de Engelsen in 1506 stortte de lakenindustrie in. Van de 500 volders bleven er nog maar 100 over. Het ging slecht met Die Haeghe en De Buurt verviel tot intense armoede. Het hele gebied tussen Spuistraat en Padmoes (de latere Sint Jacobstraat) stond bekend als een 'door ontucht besmet en qualijk berucht' havenkwartier. In deze eeuw werd de stad, die zonder muren was, bovendien meermalen geplunderd. Eerst door Gelre (Maarten van Rossum) en later beurtelings door de Spanjaarden en de geuzen. Voor de mensen in De Buurt was er geen toekomst meer. Het

hof, direct en indirect van groot belang voor de stedelijke economie, was gevlucht en het Binnenhof was verlaten.

Rond 1600 waren de krijgshandelingen voorbij. Het hof kwam terug en de handel krabbelde weer op. Het havenkwartier werd uitgebreid met een Turfmarkt, een Bierkade en een Ammunitiehaven. Een verordening van 1627 wees dit gebied toe aan 'd'oude cleer-, schoen-, clomp- en outijsercramers, operateurs, salffvercoopers ende diergelijke'. Het lompenproletariaat dat in De Buurt woonde, pikte een graantje mee van de nieuwe welvaart.

De Buurt ontwikkelde een sterke gemeenschapszin. Er was een buurtvereniging die zelf de verlichting (lantaarns) en bijvoorbeeld het ophalen van vuilnis financierde. Ook begrafenissen werden door de buurt verzorgd. Er golden bepalingen voor wederzijdse hulp en er werden 'vrolijke maaltijden' gehouden. Pas na enige tijd kon een nieuwe bewoner 'buyrman' worden en tot deze vereniging toetreden.

Vanaf eind achttiende eeuw vestigden zich grote groepen joden uit Polen en Duitsland in Den Haag, onder andere omdat zich hier al een rijke Spaans-Portugese joodse gemeenschap bevond. De straatarme nieuwkomers hadden een grote voorkeur voor De Buurt. Niet alleen vanwege de goedkope huizen, maar ook omdat zij hier hun religieuze leven zo konden inrichten als ze gewend waren. Hier bouwden zij hun eigen synagoges, konden zij hun eigen taal spreken en onge-

stoord hun eigen leefregels naleven. Hoewel de taalbarrière en de bijzondere leefregels een afstand schepten tussen de joden en de oude inwoners van De Buurt, behield de wijk wel een gemengde samenstelling. Het werd geen getto zoals de nieuwkomers uit hun eigen land kenden. Er werd dan ook nauwelijks van een jodenbuurt gesproken.

De toevloed van de nieuwe immigranten zorgde voor een enorme verdichting van De Buurt. Alle binnenterreintjes werden volgebouwd met krotten, waar grote gezinnen woonden. In 1855 telde de Voldersgracht bijvoorbeeld meer dan 10,4 mensen per woning, tegen 6,7 elders in de stad. De hygiënische omstandigheden waren dan ook zeer slecht. In de negentiende eeuw werd De Buurt herhaaldelijk getroffen door cholera- en tyfus-epidemieën. Toch bleef de buurt een sterke aantrekkingskracht houden, ook op bewoners die uit dit milieu wisten op te klimmen. Neem David Leon. Hij begon als klerenhandelaar, werd journalist, studeerde 's avonds en werd ten slotte advocaat bij de Hoge Raad. Maar net als andere beter-geplaatste bleef hij aan de rand van De Buurt wonen, met de synagoge op loopafstand.

Pas toen in de twintiger jaren van de twintigste eeuw een groot deel van De Buurt gesaneerd werd en een ander deel werd opengelegd voor de aanleg van een brede nieuwe straat (de Grote Marktstraat), verloor de wijk zijn fysieke en sociale samenhang. Er kwam een verhuizing op gang naar nieuwe

wijken in Den Haag, waar nieuwe, kleinere joodse buurtjes ontstonden. Vond driekwart van de verhuizingen tussen 1850 en 1880 plaats binnen De Buurt, na 1880 was dit de helft en na 1913 nog maar een kwart.

Het einde van dit verhaal laat zien hoe grillig en dynamisch de geschiedenis kan zijn. Na de Tweede Wereldoorlog kwam nog maar 10 procent van de joodse bewoners terug en was het typische karakter van De Buurt verloren. Het werd een ontzield stukje binnenstad. Ter nagedachtenis aan de joodse middenstanders die hier vroeger leefden, stichtten particulieren de Markthof, een overdekte markt, aan een straat die niet toevallig Gedempte Gracht heet. De synagoge in de Wagenstraat werd in 1979 door de gemeente verkocht aan de Turks-Islamitische vereniging en is nu een moskee. Inmiddels heeft een nieuwe groep migranten de buurt betrokken en deze investeert in woningen, winkels en bedrijven. De Buurt heet nu Chinatown.

Bronnen

Crevelde, I.B. van (1997) *De verdwenen buurt. Drie eeuwen centrum van joods*

Den Haag, Den Haag: Uitgeverij De Nieuwe Haagsche, 2de druk.

Stal, Kees (1998) *Den Haag in kaart gebracht. 750 Jaar groei in plattegronden uit het gemeentearchief, Den Haag: Sdu Uitgevers.*

Het geheim van Brandevoort

We kennen hem inmiddels van haver tot gort: de moderne burger. Hij is mobiel, vitaal, en zijn sociale bestaan wordt omsponnen door zich eindeloos vertakkende netwerken. In de ruimtelijke ordening en stedenbouw speelt hij de hoofdrol. Er worden wijken aangelegd, die geïnspireerd zijn op de dynamische netwerkbehoefte van geïndividualiseerde moderne huishoudens. Ruime, intieme woningen, bij voorkeur in een architectuur, waar de warmte van bakstenen gecombineerd wordt met de strakke lange lijnen van de moderniteit. Het Oostelijke Havengebied in Amsterdam, Kattenbroek in Amersfoort, IJburg; ze zijn voor moderne burgers geschapen.

In niets lijken deze gebieden op oude stadswijken. Ze zijn er juist de negatie van: alle ruimten voor kleinschalige bedrijvigheid zijn weggestopt, weggelaten of geconcentreerd in een centraal winkelgebied of dienstverleningscentrum. Snel, effectief en functioneel, dat is het motto.

Maar met het verdwijnen van de buurtwinkeltjes en buurtkroegen zocht hun alledaagse culturele functie een nieuwe bestemming. In die buurtontmoetingsplekken werd geroddeld, afgesproken, verteld, gevraagd, doorverteld, geklaagd, geruzied, kennisgemaakt, daar kwam een buurt tot leven. Die bestemming is echter nooit gevonden, want met het verdwijnen van het economisch draagvlak van dit soort voorzieningen, is deze functie ook uit het denken verdwenen van architecten, stedenbouwkundigen en ruimtelijke ordenaars. Moderne individualiteit zetten zij vooral om in grootstedelijke statements met bouwblokken en straten, waarvoor vooral functionaliteit en esthetiek

de gedachten bepalen, maar waarin voor de behoefte aan moderne kleinschalige collectiviteit nauwelijks plaats is.

Ik woon inmiddels vijf jaar in het Oostelijk Havengebied in Amsterdam, waar het wemelt van moderne burgers. En wat doen die? Overal in het gebied zijn ze kleine minuscule buurtjes gaan oprichten. Per stukje straat of blokje woningen. Het is niet klef, niet dagelijks, maar het draagt wezenlijk bij tot het woongenoeien. Het gaat om straatfeesten, borrels, barbecues, op de kinderen passen, kortom, om kleine – verder niet verplichtende – dingen. Mensen zoeken elkaar op om een vertrouwde omgeving te creëren.

Alleen is daar in de ruimtelijke inrichting nauwelijks plaats voor gereserveerd. Sterker: grote stukken van het Oostelijk Havengebied staan deze behoefte regelrecht in de weg. Daar gebeurt dan ook niets. Ze zijn te groot-schalig, te massief en dwingen tot onpersoonlijk gedrag. Je kunt bij wijze van spreken nergens een prikbord ophangen. Voor de kleine, vaak subtiele schaal van modern-collectief gedrag is in de grote lijnen en gebaren van de hedendaagse stedenbouw geen ruimte.

Dat is, denk ik, het geheim van Brandevoort, de Helmondse vinex-locatie met zijn historiserende, intieme, dorps bebouwing. De smaakmakers van stedenbouwkundig Nederland vonden het niets: truttig, nostalgisch en kitscherig. De meeste Nederlanders vinden het prachtig. Het biedt hun een woon-omgeving die iets intiem, iets dorps heeft. Aan het moderne gedrag van de Brandevoorters valt niets op te merken. Ze leven volgens de boekjes van de moderne individualisering, maar willen wel in een overzichtelijke omgeving leven die hen uitnodigt om zich tot anderen te verhouden. Hoe veel aantrekkelijker zou Nederland worden, als dat besef wat vaker tot achter de tekentafels zou doordringen?

Jos van der Lans

Serie publiekslezingen

'De mondialisering van het lokale'

Een serie met vijf publiekslezingen die het Ruimtelijk Planbureau organiseert in samenwerking met De Balie. Met deze serie wil het planbureau een bijdrage leveren aan het publieke debat over de ruimtelijke ontwikkeling.

Zondag 28 april, 16.00 uur

Sharon Zukin 'The End of the Local As We Know It'.

Sharon Zukin (hoogleraar sociologie, Brooklyn College en City University, New York) over de veranderende identiteit van het lokale in het tijdperk van mondialisering. 'Kunnen we nog wel kiezen voor een eigen stedelijke cultuur onder de druk van mondialisering?', vraagt Zukin zich af.

Zij gaat vervolgens in debat met een aantal prominenten uit de wereld van het ruimtelijk beleid in Nederland.

Michiel Schwarz leidt de discussie.

Zondag 18 mei

Arjun Appadurai, 'Cultural Globalization and the Public Sphere'

Arjun Appadurai (directeur 'Cities and Globalization', Yale University, New Haven, USA) over de culturele stromen van mondialisering, lokale en mondiale identiteiten en de spanning tussen het publieke domein en de publieke ruimte in de nieuwe mondiale geografie van de plek.

Jan Pronk reageert op de lezing van Appadurai. Maarten Hajer leidt het debat.

Na de zomer krijgt de serie een vervolg:

Zondag 21 september Rem Koolhaas, over het hedendaagse urbane landschap als nieuwe vorm van gemondialiseerde moderniteit.

Zondag 26 oktober, Stephen Graham, over 'splintering urbanism' en de nieuwe verbindingen in de netwerksamenleving.

Zondag 16 november, David Harvey, over de productie van geografisch verschil in een mondiale wereld.

De publiekslezingen vinden plaats in: politiek-cultureel centrum De Balie Kleine-Gartmanplantsoen 10 1017 RR Amsterdam balie@balie.nl www.balie.nl

Toegangsprijs per lezing: 7.50 euro; met korting 5.00 euro.

Kaartverkoop en reserveren: (020) 553 51 00

Forum-lezingen

Eens per maand organiseert het Ruimtelijk Planbureau een Forum-lezing in De Haagse Lobby, op de tiende verdieping van het Haagse stadhuis, ingang openbare bibliotheek.

Maandag 28 april, 16.00 uur Sharon Zukin over de mondialisering van culturele landschappen.

Dinsdag 20 mei, 16.00 uur Arjun Appadurai over de nieuwe mondiale geografie van de plek.

Dinsdag 17 juni, 16.00 uur Louis Albrechts (Katholieke Universiteit Leuven) over de verschillen in ruimtelijke ordening tussen Nederland en België.

Deze lezingen zijn toegankelijk voor belangstellenden. Na afloop is er gelegenheid om een drankje te gebruiken en over het thema verder van gedachten wisselen.

Voor meer informatie over publicaties en activiteiten van het Ruimtelijk Planbureau zie ook de website: www.ruimtelijkplanbureau.nl

Colofon

Ruimte in Debat is een tweemaandelijks periodiek van het Ruimtelijk Planbureau. Hiermee wil het planbureau het publieke debat over de ruimtelijke ontwikkeling stimuleren en verdiepen.

Omdat dit tijdschrift een plaats is voor confrontatie, kritiek en debat, weerspiegelt de inhoud de meningen van de auteurs en niet die van het Ruimtelijk Planbureau.

Ruimte in Debat wordt gratis toegestuurd aan relaties van het Ruimtelijk Planbureau en andere belangstellenden.

Redactie

Hugo Gordijn
Simone Langeweg
Jan Schuur

De redactie stelt reacties op prijs.

Mail ons op:

ruimte-in-debat@rpb.nl,

of via de website:

www.ruimtelijkplanbureau.nl.

Ook verzoeken om een abonnement kunt u indienen via dit e-mailadres.

Ruimtelijk Planbureau

Postbus 30314
2500 GH Den Haag

Bezoekadres:

Bezuidenhoutseweg 12

2594 AV Den Haag

T 070 3490790

F 070 349 0799

E ruimtelijkplanbureau@rpb.nl

www.ruimtelijkplanbureau.nl

Grafische vormgeving

Typography, Interiority & Other Serious Matters,
Rotterdam

Druk

Drukkerij Die Keure, Brugge